

ISTEN AKARATA ÉS A SZERENCSE A KÖZÉPKORI MAGYAR FORRÁSOKBAN

Jelen dolgozat fő kérdése, hogy mivel magyarázzák az egyes középkori magyar történetírók az események bekövetkezését. Meghatározó, hogy Isten akaratát jelölik meg az események okaként, több történetírói alkotásban azonban a szerencse motívuma kerül előtérbe. Miként függ össze e szerzők felfogásában az Isten akarata és a szerencse? Az időben későbbre datálható munkák erősebben jelenítik meg a szerencse szerepét, mint a korábbi alkotások? Kristó Gyula rávilágít, hogy bár már a középkori szerzők is keresnek kapcsolatot a csillagok állása és a történelem menete között, ez az érdeklődés Thuróczy-nál fokozódik a humanista szemlélet jegyében.¹ Vajon a szerencsefelfogásban is tetten érhető ez a fokozott érdeklődés? Dolgozatomban a fenti kérdésekre keresek választ olyan magyar középkori szöveghelyek elemzésével, amelyek Isten akaratát, valamint a szerencse befolyását példázzák. Előbb azonban tekintsük át röviden a *Fortuna*-téma egyetemes történeti értelmezését.

A *Fortuna*-téma viszonylag nagy ívet járt be: már az antik auktorok is foglalkoztak a szerencse tárgykörével, majd a középkor folyamán is gyakran előkerül a téma profán értelmezése. A szerencse kétarcú istennőként jelenik meg, ezáltal a '*bona*' és a '*mala*', vagyis a jószerencse és a balszerencse fogalmát is magában foglalja. A vizsgált korszaknál kicsit később, 1600 körül Jacob Typotius flamand humanista alkot általános definíciót, amely a fent említett kettősséget jól szemlélteti: „*Sunt autem fortune species duae. Una prospera, altera adversa. [...] Nam ex cognitione unius, alterius cognitio petitur*”, amely magyar fordításban a következőképpen hangzik: „A szerencsének két fajtája van. Az egyik kedvező, a másik bajt hozó. [...] Mert ha az egyiket ismered, ebből a másik megismerése is következik.”² A *Fortuna*-téma képi megjelenítésének vizsgálata további érdekes adalékokkal szolgálhat. Az egyik népszerű középkori felfogás képviselője, Alanus ab Insulis (kb. 1120 – 1203) a következőket írja *Fortunáról*: „*Que nullam retinet formam, quam singula mutant in varias momenta vices*”, vagyis „Nincs állandó alakja, minden egyes pillanatban különféle formákat ölt”. Szintén gyakori, hogy a *Fortuna Bona* allegóriája a kedvező szélben futó hajó, a *Fortuna Malá*

¹ Kristó Gy.: Magyar historiográfia. Bp. 2002. 113.

² Kirchner, G.: A *Fortuna*-téma profán értelmezése. In: Pál J. (szerk.): Az ikonológia elmélete. Szeged 1997. 267–268.

pedig a viharos tengeren vergődő hajó jeleníti meg. Még ismertebb talán a középkorban virágzó kerékszimbolika hagyománya. Ez az ábrázolás a szerencse forogandóságát mutatja, a változásokat a szerencse–idő oppozícióban igyekszik érzékelhetővé tenni: a *regnabo* 'uralkodni fogok', *regno* 'uralkodom', *regnavi* 'uralkodtam', *sum sine regno* 'királyság nélkül vagyok, nem uralkodom' feliratok a feltörekvő, regnáló, hanyatló majd hatalmát veszített uralkodó vízióját társítják az ábrázoláshoz.³ A sorskerék-hagyomány középkori népszerűségéről, a kerék forgómozgásáról így szól Jacques Le Goff: „Művészetek, irodalom, szónoklat. Mindenütt a sorsba ütközünk, ahogy forgatja nagy kerekét. [...] *Fortuna* a hatalom és gazdagság felé lendít, majd – a kerék fordul – eljön a bukás órája.” Le Goff arra is utal, hogy a sorskerék-felfogás ellentmond a Gondviselésnek.⁴

A sorskerék-ábrázolások talán legismertebbike a *Carmina Burana* című gyűjteményhez készült ábrázolás. Itt a sorskereket görgető Fortuna aktív cselekvőként jelenik meg. A gyűjtemény egyik legjellemzőbb darabja a változékony Holdhoz hasonlítja Fortunát. „*O Fortuna, / Velut luna / statu variabilis*”⁵ Ez a szemléletes hasonlat tehát a szerencse és a Hold párhuzamára épül, a sorskerék forgómozgását pedig az alábbi gondolat hozza összefüggésbe a népszerű ábrázolási hagyománnyal: „*Sors immanis, / et inanis, / rota tu volubilis*”⁶, vagyis a sors egy szélsővel forgó kerékként tételeződik. E két szöveghely tanúsága szerint ebben a szövegben a *Fortuna* és *Sors* kifejezések egymás szinonimájaként alkalmazhatók.

Térjünk át a magyarországi források elemzésére. Egy korai munkában, az *István király intelmeiként* ismeretes királytükörben két esetben fordul elő olyan latin kifejezés, amely szerencsének is fordítható. A 8. fejezetben szerepel: „Éppen ezért, mindennél drágább fiam, atyád parancsai, vagyis az én rendelkezéseim lebegjenek mindig a szemed előtt, hogy uralkodásod szerencséjének fordulását mindenütt a királyi gyeplő tartsa helyes irányban!”⁷ Majd a 10. fejezetben a következőt olvashatjuk: „És végezetül légy állhatatos, nehogy a szerencse túlságosan felfuvalkodottá tegyen, vagy a balsors taszítson földre.”⁸ A latin szövegben nem a *fortuna*, hanem a *properitas* szerepel, ami szerencsét, boldogságot, sikert jelent. A gondolatmenet antik gyökerű, a pozitív és negatív irányokba történő túl-

³ Kirchner (1997: 267–296.)

⁴ Le Goff, J.: Pokol, purgatórium, paradicsom. Pannonhalmi Szemle 12. 2014. 29.

⁵ Carmina Burana: O Fortuna [http://www.tylatin.org/extras/cb1.html – 2014. 07. 02]

⁶ Carmina Burana: O Fortuna [http://www.tylatin.org/extras/cb1.html – 2014. 07. 02]

⁷ Havas László: Sancti Stephani Regis Primi Hungariae Libellus De Institutione Morum. Debrecen, 2004. 43. – „Propterea, fili charissime, edicta patris tui, scilicet mei semper tibi sint promptuosa, ut prosperitas tua ubique Regalibus dirigator habenis.” Havas (2004: 42–44.)

⁸ Havas (2004:51) – „Sis denique fortis, ne te prosperitas nimis eleuet, aut adversitas deiciat.” Havas (2004:50)

zásoktól, túlzott reakcióktól óv,⁹ egyúttal megfelel a lelki erősségről, Istenbe vetett bizalomról szóló keresztény tanításoknak is. A szöveget áthatja a vallásos érzület, átszövik a bibliai idézetek, tehát az Intelmek egyértelműen az abszolút isteni akaratot hangsúlyozó szövegek közé sorolható.

A 13. század elejére datálható Anonymus-mű nem bővelkedik az isteni akarat vagy a szerencse hangsúlyozásának példáiban, azonban néhány helyen tetten érhetőek a szerencsére vonatkozó kijelentések. Álmos fejedelem megválasztásával kapcsolatban a következőt írja: „*Et quo fortuna tua te duxerit, illuc te sequemur*”,¹⁰ vagyis „ahová a sors elvezet téged, oda mi is követünk.”¹¹ Ebben a részben a *fortuna* jelenik meg, amely a Pais Dezső-féle olvasatban¹² szerencseként, az újabb fordításban sorsként szerepel. Hasonlóképpen a *fortuna* bukkan fel Bors történetében. „*Borsu uero accepta licentia egressus felici fortuna [...]* castrum construxit”,¹³ vagyis „Bors pedig az engedély birtokában jó szerencsével útnak indult, és [...] várat emelt.”¹⁴ Jól látható, hogy egy világi legitimáció, jelesen egy engedély az, amely lehetővé teszi számára a várépítést. Az, hogy itt a szerencse motívuma jelenik meg, azt mutatja, hogy a *fortuna* szó használata nem zárólag a később keletkezett munkák sajátosságá.

A *Siralomének a tatárdúlta Magyarországról*¹⁵ című vers ismét az abszolút isteni akaratot teszi érzékelhetővé. E latin nyelvű *planctus* a tatárjárás utáni években keletkezett, szerzője ismeretlen. Nemcsak a műfaj determinálja a lírai alkotást átható vallásos érzületet, hanem ezt alátámasztandó már az első versszak is Istent szólítja meg, hatalmát abszolutizálja: „Istene a mindenségnek”.¹⁶ A tatár pusztítás szörnyűségeinek leírását valamelyest ellenpontozza az a tény, hogy már az első versszak hangsúlyozza Isten igazságosságát, ezzel előrevetítve a következő gondolatot: a magyarság bűnei miatt jogos büntetésül zúdult ránk a tatár veszedelem. Érvelése Szűz Mária, Krisztus és Isten invokálásával zárul. Gondolatmenete szerint a büntetés jogos volt, de már megbűnhődtünk, ezért transzcendens

⁹ Az Intelmek antik gyökereiről l. részletesen: Havas (2004:8–59.)

¹⁰ Szentpétery E. (ed.): *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arapdianae gestarum*. I-II. Bp. 1937–1938. 40.

¹¹ Veszprémy L. (ford.): Anonymus: A magyarok cselekedetei. Bp. 1999. 13.

¹² Pais Dezső (ford.): Anonymus: *Gesta Hungarorum*. [http://mek.oszk.hu/02200/02245/02245.htm – 2014. 07. 05.]

¹³ SRH I. (1937–38: 58–59.)

¹⁴ Anonymus (1999: 23)

¹⁵ Szövegforrás: *Siralomének a tatárdúlta Magyarországról*. In: Madas E. (szerk.): *Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalom történetéhez. Középkor 1000–1530*. Bp. 1992. 304–311.

¹⁶ „*Tu, qui deus es cunctorum*” – *Planctus Destructionis Regni Hungariae per Tartaros*, Ed. Ladislaus Juhász, In: SRH II. (1937–38: 593–598.)

közbenjárást vár sorsunk jobbra fordulásaért.¹⁷ A szöveg két antik istennevet is említ: *Mars* hadistent és *Bellonát*, a háború istennőjét. Ezek az istennevek azonban csupán háborús metaforaként fordulnak elő a szövegben, tehát a keresztény Isten hatalmát semmi sem kérdőjelezi meg.

Nem egyszerű problémával szembesülünk a *Képes Krónika* szövegének vizsgálata során. A 14. századi krónikakompozíció sokféle, szemléletében is különböző forrásokból táplálkozik – egyes részei különböző korokban készültek, ez magyarázza a szemléletbeli különbségeket. Az isteni akarat abszolút hatalmát jelzi, hogy – sok egyéb szöveghely mellett – már a krónika elején is bibliai idézetet találunk: „Énáltalam kormányoznak a királyok» – mondja az Úristen Bölcs Salamon szavai által a Példabeszédek könyvének nyolcadik fejezetében.”¹⁸ A Kárpát-medencébe való bejövételről tudósító passzus is az abszolút isteni főség elvére épít: „Isten ugyanis azt akarta, hogy minél hamarabb bevonuljanak Magyarországra.”¹⁹ Konkrét isteni beavatkozásra a legismertebb példa talán a mogyoródi csata leírása, a hercegek (László és Géza) és Salamon küzdelmét leíró szöveghely. Ebben a szembenálló felek isteni kinyilatkoztatásra várnak: László látomásában az égi koronát egy angyal Géza fejére illeszti. Ez a momentum előrevetíti egyben a csata végkimenetelét is, hiszen a látomás révén egyértelművé válik, hogy Isten a hercegek oldalán áll. Ez a szemlélet megfeleltethető az *idoneitas*, vagyis az alkalmasság elvének (szemben a törvényesség elvével), egyúttal jó példa az abszolút isteni hatalom megjelenítésére is.²⁰ Ezzel szemben egészen más hagyományt tükröz az alább kiemelt szöveghely: „Addig, amíg ez nem történt, Károly király kedvező szelekkel hajózott, és szerencséjének hajója kívánságának megfelelően hasította a tenger fodros felszínét. Hanem a forgandó szerencse ezután arcát elfordítva elkészönt tőle, és hátat fordított neki; mert mindenünnen háborúság támadt, hadjáratában legyőzték, és rettenetes lábfájás és kézfájás is gyötörte.”²¹ Ez a rész a szerencse befolyását emeli ki, a bevezetőben már tárgyalt középkori szerencseábrázolások közül ezúttal nemcsak a sorskerékre, hanem a „szerencse hajójára” építő metaforát is kibontja a kompilátor. Érdekes

¹⁷ Érdeksségképp megemlítenéd, hogy ugyanez a gondolatmenet fogalmazódik meg Kölcsy Himnuszában is.

¹⁸ *Képes Krónika* (2004: 7)

¹⁹ *Képes Krónika* (2004: 26)

²⁰ *Képes Krónika* (2004: 247–249)

²¹ *Képes Krónika* (2004: 128) – „*Hucusque quo istud accidit, rex Karolus ventis prosperis navigavit et crispantia maris equora sue fortune carina ad votum sulcavit. Sed iam fortuna vertibilis aversa facie valefaciens terga vertit, quia undique bellis insurgentibus sua expeditio vincebatur pedum etiam ac manuum dolore nimio nimium torquebatur.*” *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV*, ed.: Alexander Domanovszky, In: SRH I. (1937–38: 496.)

ugyanakkor megjegyezni, hogy e fenti szöveghely a Záh-család kiirtását követő időszakról szól, mindezzel azt a nézetet sugallva, hogy a bűnt a jogos büntetés követi, és Isten az események végső mozgatója.²²

A Thuróczy-krónika az addigi magyar történetírás szintézisnek tekinthető. Amit Thuróczy önálló alkotómunkájának tekinthetünk, az az 1386 és 1487 közötti időszakot tárgyaló rész, ennél fogva világ- és történelemszemléletét innen lehet leginkább levezetni. Thuróczy alakjában egyaránt benne van a középkori szerkesztői és a humanista történetírói attitűd: a korábbi művekből átvett részeket nem dolgozza át, hanem egy az egyben illeszti be a munkájába, azonban számos ponton humanista elvek szerint jár el.²³ A szakirodalom állásfoglalása szerint ő tekinthető az első világi történetírónak Magyarországon. Áthatja ugyan a vallásos érzület, de nem értelmez közvetlenül minden eseményt az isteni akarat megnyilvánulásaként, már nem az isteni szándék a legfőbb determináns.²⁴ Hisz Istenben, elfogadja az egyházi tanításokat, azonban a történelem legfőbb irányítójaként nem Istent jelöli meg.²⁵ Thuróczy igazodott a humanista felfogáshoz, művében a végzet (*fatum*) a nagy dolgokban, a szerencse (*fortuna*) pedig az apróbb részletekben játszik meghatározó szerepet.²⁶ Thuróczy krónikájának szemléletét leginkább a vonatkozó szöveghelyek vizsgálata révén lehet megvilágítani. Már az előszóban kifejti világszemléletét: „[...] változnak az idők, az események kimenetele a vakszerencse folytán olykor homályba borul, és az emberi színjáték néha nem sejtett véggel zárul.”²⁷ Vagyis nem említ olyan transzcendens nézőpontot, ahonnan minden látható és eltervezhető, a vakszerencse az előre nem látható sorsfordulóra utal. A sors kiszámíthatatlanságát egy villám-metaforával érzékelteti: „Ó, fájdalom, így sújt le a végzet villámként a felséges királyokra, [...]”²⁸ Ez a kontextus erősen emlékeztet a középkori sorskerék-ábrázolások *sum sine regno* stádiumára. Egy másik, Anjou Kis Károly királyra vonatkozó szöveghely szintén a szerencse motívumát bontja ki: „[...] mikor a püspök elindul szárazon és vízen,

²² Hasonló gondolat fogalmazódik meg a Képes Krónika végén a Bazaráb elleni hadjárat leírásakor: a vereség alázatra inti a magyarokat. (A király seregével Bazarád ellen vonul, Képes Krónika 2004:129–131.) - Ezt erősíti meg a Képes Krónika 829. jegyzete is: „a történetíró mintha arra utalna, hogy Károlytól kegyetlensége miatt fordult el a szerencse.”

²³ Bellus I., Kristó Gy. (ford.): Thuróczy J.: A magyarok krónikája. Bp. 2001. 453–461.

²⁴ Kristó (2002: 113–115.)

²⁵ Mályusz Elemér: A Thuróczy-krónika és forrásai. Bp. 1967. 145.

²⁶ Kristó (2001: 459)

²⁷ Thuróczy (2001: 210), kiemelés Sz. M. – „[...] *tempora variantur, rerum obducuntur ceca interdum fortuna exitus, et inopinato hominum spectacula quandoque fine clauduntur.*” Galántai E., Kristó Gy. (szerk.): Thurocz, J.: *Chronica Hungarorum* I. Textus. Bp. 1985: 188

²⁸ Thuróczy (2001: 210), kiemelés Sz. M. – „[...] *proch dolor, fata in reges altos dominosque mundi sic fulmant, [...]*” Thuróczy (1985: 188)

miután a szükséges úti előkészületeket megtette, és jó szerencsétől kísérve épségben megérkezik Nápoly városába, ahol akkor a király tartózkodott”.²⁹ [...] „A király meghökken a váratlan újdonságon, szemét egy darabig a padlóra szegzi, és azon gondolkodik csodálkozva, miféle sors hozta elébe a nem várt követet.”³⁰ Jól látható, hogy az idézett szövegrészben nem az isteni gondviselés, hanem a szerencse az, amely segíti útján a püspököt. Szemléletes példa továbbá az ország meggyengülését leíró passzus: emlékeztet ugyan a *Siralomének* gondolatmenetére, azonban a kontextus itt egészen más. A fentebb tárgyalt *planctus*ban a pusztítás oka az erkölcsök meggyengülése, a magyarok bűnei és az ebből fakadó jogos isteni büntetés, itt azonban azt láthatjuk, hogy egy világi ok, jelesen a nőuralom a belső meggyengülés oka. A pusztítást ismét a *Siraloménekből* ismert metaforával írja le: „Magyarország, melyet egykor bőségben dúslakodni láttál, most dühös Mars zsákmánya”³¹ (más fordításban: „azt a Magyarországot, amelyet hajdan pompás gazdagságban hatalmasnak láttál, most kegyetlen háborúság marcangolja.”³²) Mars említését itt is mint háborús metaforát kell érteni. Az a momentum is további megfontolásra adhat okot, hogy a háborús pusztítás elhárítását nem egy transzcendens hatalom közbelépésében, hanem a tevőleges cselekvésben látja.

Az alábbi szöveghelyek segítségével a királyi hatalom ingatag voltát, és a szerencse fogalmának már-már transzcendens szintre való emelését szeretném megvilágítani. Mályusz hangsúlyozza, hogy Thuróczytól a szerencse közvetlen befolyást gyakorol az emberek sorsára.³³ Ha a sorskerék-szimbolikát követjük, a *regno* 'uralkodom' stáció szerencséjének tulajdonított elérését az alábbi gondolat szemlélteti: „Királyság, hatalom és vagyon nem kívánság szerint jut osztályrészül valakinek, ezeket a mosolygó szerencse nyújtja.”³⁴ Károly király megöletését, a *sum sine regno* stádiumot, ehhez kapcsolódóan a szerencse pillanatnyi voltát, a *Fortuna Mala* és *Fortuna Bona* sajátságos egymásba olvadását a következőképpen fogalmazza meg: „Jaj, mennyi játékkal diadalmaskodik a végzet az emberi

²⁹ Thuróczy (2001: 214), kiemelés Sz. M. – „[...] cum presul ipsevie necessariis preparatis terra ac mari pergit, secundaque comitatus fortuna, ubi tunc ipse rex demorabatur, incolumis Neapolitanam ad urbem venit [...]” Thuróczy (1985: 191)

³⁰ Thuróczy (2001: 215), kiemelés Sz. M. – „*Repentina de novitate rex stupet, paululumque oculis in pavementum defixis, insperatum que sors attulerit sibi nuncium, mirabundus cogitat.*” Thuróczy (1985: 191)

³¹ Geréb L. (ford.): Thuróczy J.: Magyar Krónika [http://mek.oszk.hu/10600/10633/10633.htm – 2014. 07. 04.]

³² Thuróczy (2001: 215) – „*illam, quam quondam grata ubertate polentem vidisti, Hungariam sevo stat Marte lacerate.*” Thuróczy (1985: 192)

³³ Mályusz (1967:149)

³⁴ Thuróczy (2001: 225), kiemelés Sz. M. – „*Regna, potestates et opes non veniunt cuiquam ad libitum, hec arridens fortuna minsirat.*” Thuróczy (1985: 199)

nemen! [...] Isten engedelmeivel ugyanis *mindenkire saját vétke sújt le* roppant erővel. Bárki vagy is, miért csak a kedvező sors feléd forduló arcát látod? Miért örülsz neki, hiszen a dolgok változása bizonytalan, és a végzet gyakran kedvezőtlen véggel zárja le ezeket.”³⁵ Érdekes megfontolásra adhat okot az a körülmény is, hogy e szöveghely tanúsága szerint a balsorsért nem kizárólag egy kiszámíthatatlan tényező a felelős, hanem saját tetteink is befolyásolhatják azt. A szerencse hatalmának abszolutizálása két helyen is tetten érhető: Károly király sorsára vonatkozóan a következőt írja: „Mit használt a vagyon, mit a királyság, s hogy a felséges királynőket megfosztottad a hatalmat jelentő jogartól, hiszen *a mindenható szerencse* – annyi városod ellenére – megtagadta tőled azt az egyet, amely minden halandót megillet, a temetés végső tisztességét?”³⁶ A másik szöveghely a Podjebrád Györgyről szóló részhez kapcsolódik: „Ő látta el a kormányzói tisztet egykor, az említett László király gyermekkorában, halála után pedig a *mindenható Sors* nem akadályozta meg abban, hogy ugyanennek az országnak a királyi trónjára üljön.”³⁷ Jól látható, hogy itt a szerencse már nem csupán mint az ember sorsát esetlegesen befolyásolni képes tényező, hanem mint abszolút hatalom jelenik meg. A „mindenható” (*omnipotens*) szó használatával – amely megegyezik Isten hatalmának jelzőjével³⁸ – már-már transzcendens szintre emelkedik a szerencse fogalma, azonban lényeges megjegyezni, hogy a *fortuna* csupán a végzet (*fatum*) által megszabott határok között fejtheti ki hatását.³⁹

Az elbizonytalanodó elbeszélői pozíciót példázza a következő szöveghely: „Hogy halálos méregtől halt-e meg, amelyet egyesek szerint Podjebrád Györgynek, az ország kormányzójának rendeletére adtak neki, vagy Isten szólította őt el, magam sem tudom biztosan megmondani. Sokak szája gyakorta sokféle színes elbeszélésre nyílik meg, ki tudna azonban hitelt adni mindezeknek?”⁴⁰ Szemléle-

³⁵ Thuróczy (2001: 230) – „*Heu, de genere humano quantis fortuna ludibriis triumphat, proch dolor, [...] Cedente enim deo sua quemque crimina vasto prondere precipitant. Quisquis es, secundarum primam rerum frontem cur inspicis, cur gaudes de illis, cum incerta rerum sint momenta et sepe easdem fata adverso cardine claudant.*” Thuróczy (1985: 203)

³⁶ Thuróczy (2001: 230), kiemelés Sz. M. – „*Nunc quid opes, quid regna, quid profuit altis reginas potentibus spoliare sceptris, dum fortuna illa omnipotens urbibus ex tantis ultimam sepulcri pompam cunctis mortalibus unam tibi negavit?*” Thuróczy (1985: 203)

³⁷ Thuróczy (2001: 326), kiemelés Sz. M. – „*Et hic dicto quondam rege Ladislao etate puerili occupato eiusdem regni Bohemie gubernaminis moderavit officium, post mortem vero eiusdem omnipotens fortuna regno in eodem regio in trono eundem sedere non vetavit.*” Thuróczy (1985: 284) – érdekesség, hogy a latin szövegben a *fortuna* szó szerepel, a fordító viszont sorsnak fordította.

³⁸ Mályusz (1967:149)

³⁹ Mályusz (1967:150)

⁴⁰ Thuróczy (2001: 322–3) – „*Utrum autem, ut quibusdam placuit, ordinante Georgio de Podebrad alias eiusdem regni gubernatore letiferum per venenum, an vocatione divina occubuerit, ipse pro*

tes, hogy az elbizonytalanodó elbeszélő egyrészt Isten akaratát, másrészt pedig egy földi okot, a mérgezést jelöli meg a halál lehetséges okaként.

Téves lenne azonban azt feltételezni, hogy a Thuróczy-krónikában kizárólag a szerencse motívuma jelenne meg. Hangsúlyos marad Isten szerepe is. Ezt igazolják – a teljesség igénye nélkül – az alábbi szöveghelyek. „Legyetek elégedettek az uralkodással, amelyre eddig Isten és a mi akaratunk szerint büszkék lehettetek [...]”⁴¹. Hasonló szemlélet tételeződik Zsigmond koronázásának leírásakor is: „[...] mérhetetlen hálával tartozom ezért Istennek s nektek is.”⁴² Vagyis azt látjuk, hogy Isten akarata az emberek tettein keresztül fejeződhet ki. Szemléletes még a Mátyás megválasztásához kötődő részlet: „[...] a mi oltalmunkra őt választotta Isten, mi is őt válasszuk meg!”⁴³ Figyelemre méltó, hogy a szöveg előre helyezi Isten akaratát, utána kell következnie az emberi tetteknek. Isten szerepére vonatkozó szöveghelyek vizsgálata során érdekes különbség, hogy a *Siraloméne*kben megismert bosszúálló Isten-kép helyett egy figyelmeztető, gondoskodó Isten képe rajzolódik ki előttünk. Ezt hivatottak igazolni az alábbi szöveghelyek: „Miután tehát ezeket így elrendezték, Isten a magasból megmutatta nekik jövőendő szerencsétlenségük intő jelét.”⁴⁴, illetve „Ha az Isten velünk lesz, könnyen fel lehet őket örölni.”⁴⁵ Ezt a gondviselő Isten-képet jeleníti meg az elbeszélő Nándorfehérvár ostromának leírásakor is. „Ezalatt a császár cselvetése tudomására jutott azoknak, akik a legnagyobb gondot fordították e vár védelmére; akár isteni intésre történt ez, akár úgy – mint némelyek mondják –, hogy a várba egy nem tudni, ki által kilőtt nyíl röpült be, amelyre rátekerve egy írást találtak, és arról árulkodott, hogy az említett helyen alagutat ásnak, és már közel vannak a várhoz.”⁴⁶ Látható azonban, hogy itt a jótéteményt nem köti közvetlenül Istenhez, alternatívaként megnevez egy földi okot, egy emberi kéz által írott figyelmeztető írást.

comperto dicere nequeo. Sepe enim multorum ora multas discoloratas in narrationes dissolvuntur, omnibus tamen fidem adhibere quis queat?” Thuróczy (1985: 281)

⁴¹ Thuróczy (2001: 223) – „*De principatu, in quo hucusque deo et nobis volentibus gloriabamini*” Thuróczy (1985: 198)

⁴² Thuróczy (2001: 235) – „*deo et vobis gratiarum*” Thuróczy (1985: 207)

⁴³ Thuróczy (2001: 325) – „[...] *hunc nostra pro tutela deus elegit, hunc quidem et nos eligamus.*” Thuróczy (1985: 283)

⁴⁴ Thuróczy (2001: 289) – „*His igitur hac serie compositis deus ab alto ibidem ipsis futre signum ostendit calamitatis.*” Thuróczy (1985: 252)

⁴⁵ Thuróczy (2001: 308) – „*Sique deus nobiscum fuerit, de facili conteri potest.*” Thuróczy (1985: 269)

⁴⁶ Thuróczy (2001: 277) – „*Inter hec cesaris insidie vel divino nutu illis, qui de eiusdem castris conservatione potiore curam habebant, indicate sunt, vel autem, ut quibusdam dicere placuit, quod sagitta, nescitur per quem emissam, in castrum devolasset, cui carta quedam circumvoluta reperta extitisset, que fossam in loco memorato egeri castroque propinquam esse manifestasset.*” Thuróczy (1985: 242)

A vizsgált szövegek alapján elmondható, hogy Isten akarata mindvégig meghatározó szerepet játszik az események magyarázatában. Jól látszik ugyanakkor, hogy már a Thuróczy előtti szöveghagyományban is jelen van a szerencsefogalom, amely Thuróczynál válik még hangsúlyosabbá. Bár Le Goff a középkori sorsfogalommal kapcsolatban azt vallja, hogy „a sors kereke ellentmond a Gondviselésnek”,⁴⁷ az általam vizsgált szöveghelyek esetében – véleményem szerint – nincs kibékíthetetlen ellentét Isten akarata és a szerencse között, sőt bizonyos esetekben utal rá a szöveg, hogy a szerencse Isten akaratából következik. Jelen dolgozat nem kíván a teljesség igényével kimerítő megoldást kínálni a fenti szöveghelyek kapcsán említett kérdésekre. Célja csupán a problémafelvetés, az egyes munkák tanulmányozása révén egy szemléletbeli változás megragadása, s egy esetleges későbbi kutatás előkészítése. Újdonságereje leginkább abban áll, hogy összegyűjtöttem a középkori magyar szerencsefelfogás kapcsán idézhető szöveghelyek jelentős részét. A kérdést érdemes lenne elmélyíteni az egyes szöveghelyek szerzőinek társadalmi-politikai háttérének vizsgálata mentén, valamint további lehetséges kutatási irány a későbbi korok szerencsefelfogásának vizsgálata, esetleg a kutatás kiterjesztése a környező régiókra (pl. a cseh és lengyel területekre), komparatív módon összegezve ezáltal az egyes területeken jelentkező sajátosságokat, hasonlóságokat és eltéréseket.

⁴⁷ Le Goff (2014:29)

IRODALOMJEGYZÉK

- Bellus I. (ford.): Thuróczy János: A magyarok krónikája. Bp. 2001.
- Bollók J. (ford.): Képes Krónika. Bp. 2004.
- Carmina Burana: O Fortuna [<http://www.tylatin.org/extras/cb1.html> – 2014. 07. 02]
- Galántai E., Kristó Gy. (szerk.): Thurocz, J.: Chronica Hungarorum I. Textus. Bp. 1985.
- Geréb L. (ford.): Thuróczy János: Magyar Krónika [<http://mek.oszk.hu/10600/10633/10633.htm> – 2014. 07. 04.]
- Havas L. (ford.): Sancti Stephani Regis Primi Hungariae Libellus De Institutione Morum. Debrecen, 2004.
- Kirchner, G.: A Fortuna-téma profán értelmezése. In: Pál J. (szerk.): Az ikonológia elmélete. Szeged 1997. 267-296.
- Kristó Gy.: Magyar historiográfia. Bp. 2002.
- Le Goff, J.: Pokol, purgatórium, paradicsom. Pannonhalmi Szemle **12**, 2014. 27–31.
- Mályusz E.: A Thuróczy-krónika és forrásai. Bp. 1976.
- Pais D. (ford.): Anonymus: Gesta Hungarorum. [<http://mek.oszk.hu/02200/02245/02245.htm> – 2014. 07. 05.]
- Siralomének a tatárdúlta Magyarországról. In: Madas E. (szerk.): Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalom történetéhez. Középkor 1000-1530.. Bp. 1992. 304-311.
- Szentpétery E. (ed.): Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arapdianae gestarum. I–II. Bp. 1937-1938.
- Veszprémy L. (ford.): Anonymus: A magyarok cselekedetei. Bp. 1999.